

МОВОЗНАВСТВО

УДК 811.161.2'373.21

Ірина Гонца, Ольга Молодичук
(Умань, Україна)
e-mail: vitek161278@i.ua

МАТЕРІАЛИ ДО «СЛОВНИКА ОЙКОНІМІВ УМАНЩИНИ»

У статті проаналізовано гіпотези походження назв населених пунктів історичної Уманщини. Ойконіми досліджуваної території проаналізовано крізь призму синхронії та діахронії в межах семантичних, структурних і лексичних особливостей. За походженням ці назви є семантичними дериватами, мотивованими загальними назвами людей за іменами їх володарів, а також скороченими та повними формами слов'янських композитних антропонімів. Зроблено висновки про особливості функціонування найменувань поселень на різних історичних етапах.

Ключові слова: номінація, ойконім, лексико-семантична група, пропріатив, словотвірна модель.

Гонца И., Молодичук О. Материалы к «Словарию ойконимов Уманщины».

В статье осуществлена классификация ойконимов исторической Уманщины в соответствии с определенными мотивами номинации и семантикой образующих основ, прослеживается становление названий с момента первой фиксации в документах до наших дней. Рассмотрена и описана производительность лексико-семантических типов и словообразовательных моделей на различных временных срезах, установлены закономерности развития ойконимной системы края, выявлены общие и отличительные черты исследуемых ойконимов по сравнению с названиями географических объектов других регионов Украины. Выяснено, что среди отонимных дериватов доминируют наименования, в основах которых зафиксированы антропонимы различного происхождения, в том числе христианские имена различной структуры и древние славянские автохтонные отопелятивные имена, а также более поздние прозвища и фамилии, реже – древнеславянские откомполитные имена. Такие образования содержат указание как на прямое отношение микротерритории к конкретному владельцу, так и на косвенную принадлежность субъекту (или группе субъектов) определенного денотата. Сделаны выводы об особенностях функционирования наименований поселений на разных исторических этапах.

Ключевые слова: номинация, ойконим, лексико-семантическая группа, пропріатив, словообразовательная модель.

Gontsa I., Molodychuk O. Materials to the «Dictionary of place-names of Uman area».

Classification of place-names of historical Uman area according to certain motives of nomination and semantics of derivative bases was made in the article, formation of the names from the moment of the first fixation in the documents to the present day was studied. Productivity of lexical-and-semantic types and word-formation models in different time periods was analyzed and described, regularities of the development of place-name system

of the district were established, common and different features of studied place-names in comparison with the names of geographical objects of other areas of Ukraine were revealed. It was found that names in which bases there were anthroponyms of different origins, in particular, Christian names of different structures and the ancient Slavic autochthonous names formed from appellatives, as well as later nicknames and surnames, much more less – Old Slavic names formed from composite names were dominating among derivative names formed from name-places. Such formations contain an indication to both direct relation of a mentioned micro-area to a specific owner, and to indirect appliance of certain denotate to a subject (or group of subjects). Conclusion about the features of functioning the names of settlements in different historical periods was made.

Keywords: nomination, place-name, lexical-and-semantic group, propriative, word-formation model.

Вивчення ойконімів має важливе значення для лінгвістики, адже вони, виконуючи репрезентативну функцію, часто виявляють архаїчну лексику, фонетичні, граматичні та словотвірні явища. На сьогодні маємо значні здобутки з різних розділів ономастики, що реалізовано у вигляді словників, монографій, дисертацій, статей конференцій тощо. Серед емпіричних надбань особливе місце посідають словники пропріативів, на науковому та практичному значенні яких наголошують більшість дослідників. Основою нашої лексикографічної праці стали назви населених пунктів Уманщини з початковою літерою К.

Основна мета дослідження – визначити у хронологічному аспекті етапи становлення ойконімної системи Уманщини й на основі цього опосередковано простежити процеси заселення її теренів. Перспективність досліджень такого типу бачимо в дальшому лексикографічному опрацюванні найменувань поселень із наступними початковими літерами (А – Я). Це дало б змогу створити словник ойконімів Уманщини, який ґрунтувався б на новаторських принципах його побудови.

Словникова стаття має такий вигляд:

- а) реєстрове слово (ойконім);
- б) тип поселення подано скорочено (м., смт., с., сел., х. тощо);
- в) локалізація денотата (вказано район (двобуквена аббревіатура) та сільрада (трибуквена аббревіатура), крім міст обласного підпорядкування. Зниклі географічні об'єкти ідентифіковано вказівкою на район, до якого вони були або могли би бути віднесені на той час);
- г) історичні писемні свідчення (зазначено роки першої писемної згадки про пропріатив, умови заснування поселення);
- г) варіанти географічної назви (перша їх фіксація в документах та інформація про причини зникнення денотата або його стан на сьогоднішній день);

д) лінгвістичний коментар (встановлено етимологію пропріатива із залученням відповідного фактичного матеріалу української мови різних хронологічних періодів та інших слов'янських мов. Якщо денотат упродовж свого історичного розвитку мав кілька назв, то проаналізовано всі зафіксовані оніми).

Казинів 2 – х., Ум. Існував як н. п. у 1924 р. (СПК, с. 87). Знято з обл. н. п. Відантроп. посесив. дер., ускладнений порядковим числівником, див. ОН *Казъ, Kas* (Мор., с. 96), *Каза* (Вес., с. 130; Мор., с. 96), *Казимир* (Тр., с. 162), *Казини* (Сп., с. 314).

Казинів 1 – х., Ум. Як н. п. згадується у 192 р. (СПК, с. 87). Знято з обл. н. п. Н. – див. *Казинів 2*.

Камінка – х., Мс. Поблизу смт. Цибулів. 1924 – х. *Камянка* (СПК, с. 89). 1926 – *Камінка* (СПУО, с. 151). Знято з обл. н. п. Н. – локат. дер. (ойконіміз. ГТ), який характеризує рельєф, що складається з нерудних корисних копалин (Баб., с. 40), пор. *кам'янка* – «кам'яниста місцевість; річка, яка тече в кам'янистому ложі; кам'яниста гора» (Мар., с. 230), *каміння* – «кам'яний берег; рельєф, що складається з нерудних корисних копалин» (Баб., с. 40).

Кандіби – х., Мн. Поблизу смт. Буки. 1926 – *Кандиби* (СПУО, с. 151). Знято з обл. н. п. Ген. синг. ел. посесив, пор. ОН *Кандиба, Кандыба* < *кандиба* – «висока, худа людина; людина, яка повільно працює; кульгава людина; скупа людина» (РВЗ, с. 543), *Кандыба* (Сп., с. 296).

Карабанівка – х., Ум. Як н. п. відоме у 1924 р. (СПК, с. 87). Знято з обл. н. п. Відантроп. посесив. дер., пор. ОН *Карабан* (Бір., с. 182), *Миско Карабанъ* (РВЗ, с. 181); див. також волоський апел. *carabina* – «нога» (Худ., с. 134).

Кас'янчука – х., Ум. 1926 – *Кас'янчука* (СПК, с. 151). Знято з обл. н. п. Ген. синг. ел. посесив, пор. ОН *Касянчук* < *Касьян* < *Касян* (Тр., с. 168–169).

Качурівка – слоб., Мс. Біля смт. Цибулів. 1885 – *слоб. Качуровка* (АСНМ, с. 39). Знято з обл. н. п. Відантроп. суф. дер., пор. ОН *Качо(у)ръ* (Дем., с. 126), *качур* – «робітник, який перевозить вантаж візком» (Гр., II, с. 228).

Кинашівка – с., Мн. Відоме з XVIII ст. (Мат., с. 22). 1765 – *Кинашівка* (АЮЗР, V/2, с. 334). 1885 – *присел. Кинашевка Маньковочка-Малая при с. Маньковкѣ* (АСНМ, с. 39). 1895 – *прис. Кинашевка* (СКГ, с. 281). 1924 – с. *Кинашівка* (СПК, с. 79). 12. 07. 1958 – приєднано

до смт. Маньківка. Відантроп. першопосел. дер., пор. ОН *Кінаш* < *Конон* (Тр., с. 179). Варіант: багатокомпон. описова н. (АГТ + 3 ойконіми).

Кислі́н – с., Мн. Біля с. Русалівка. Відоме з XVIII ст., хоча І. Р. Древич вважає, що пос. виникло в епоху Київської Русі. 1753 – побудовано церкву (Пох., с. 362). 1766 – *wieś Kislin* (АЮЗР, V/2, с. 196). 1834 – с. *Кислинъ* (Пох., с. 362). 1924 – с. *Кислин* (СПК, с. 75). 12.07.1958 – приєднано до с. Русалівка. За переказами, н. утворена від слів *кислий*, *кислиця* (Мат., с. 50). На нашу думку, н. – відантроп. посесив (ойконіміз. присвійн. прикм.), пор. ОН *Кисел*, *Кысел* (ССУМ, I, с. 475), *Кислий* (Вес., с. 141); див. також ОН *Кислин* (Бір., с. 203).

Кі́щенці – с., Кщн., Мн. Відоме з 1622 р. (Мат., с. 51). 1648 – новий *г. Кищенці* (Мат., с. 52). 1655 – *міста Кіщинець* (Мат., с. 52). 1765 – *wieś Kiszczynce* (АЮЗР, V/2, с. 197). 1776 – *wieś Kiszczynce* (АЮЗР, V/2, с. 272). 1834 – с. *Кищинцы* (Пох., с. 351). Кін. XIX – поч. XX ст. – с. *Кишенцы*. 1924 – с. *Кищенці* (СПК, с. 79). За переказами, пос. виникло біля насаджень кущів і мало назву *Кущівка*, *Кущинці*. Варіанти н.: *Кащенці*, *Кіщинці*, *Кисчинці*, *Кищинці*, *Кищенці* (Мат., с. 53). Й. П. Оленчук вважає, що н. походить від: 1) *куща* – «хатина, тимчасове помешкання, палатка у пустці, глухе місце, безлюддя»; 2) *куща* – «куток, кут, вулиця, ряд будинків»; 3) *кущ* – «різновид рослини»; 4) переселенців із *Крищенець*, що на Вінниччині (Мат., с. 54–55). На нашу думку, н. – відантроп. патрон. дер., пор. ОН *Кища*, див. *Кича* (ССУМ, I, с. 475), *И. Кищенко* (РВЗ, с. 135).

Клі́кичка – х., Ум. Як н. п. зареєстровано у 1924 р. (СПК, с. 87). Знято з обл. н. п. Ойк. – ном. синг. ел. дер., пор. ОН *Кликичка*, див. *Кликач* (Мор., с. 100), *Клик* (Вес., с. 143).

Кня́жа Кри́ниця – с., Кжк., Мс. За переказами, існувало за часів княжої доби (Вол., с. 16). Перша зг. – кін. 1768 р. (ІМС, с. 479). 1780 – побудовано церкву (Пох., с. 331). 1790–1791 – *Kniaża Krynica* (АЮЗР, V/2, с. 703). 1864 – *м-ко Княжа Креница* (Пох., с. 331). XIX ст. – *м-ко Княжа Криница* (АЮЗР, III/3, с. 144). 1885 – м. (АСНМ, с. 39). 1887 – *Княжья Криница*. 1895 – *м. Криница-Княжа* и *слоб. Гуменівка* (СКГ, с. 158). Кін. XIX – поч. XX ст. – *м. Княжья Криница*. 1924 – *м-ко Княжа Криница* (СПК, с. 89). 1926 – с. *Княжа-Криница* (СПУО, с. 152). Локат.-посесив. н.-сл.-сп. (ойконіміз. присвійн. прикм. та ГТ), пор. ОН *Князь* (Вес., с. 183) < апелятив *князь* та ГТ *криниця* – «джерело; річка, криниця з доброю водою» (Мур., с. 304); див. також ОН *Н. Княжокриницькии* (РВЗ, с. 163). За переказами, с. заснували при джерелі – криниці, яку збудували невідомі князі (Пох., с. 331; Вол., с. 16). Варіант: багатокомпон. описова н.

Княжики – с., Кжк., Мс. Існувало у XVIII ст. (ІМС, с. 479). 1753 – побудовано церкву (Пох., с. 332). 1790–1791 – *Kniażyki* (АЮЗР, V/2, с. 703). 1864 – с. *Княжики* (Пох., с. 332). 1924 – с. *Княжики* (СПК, с. 89). Родова н., пор. ОН *Княжик*, див. *Князік* (Бір., с. 209), *Княжко* (Вес., с. 183); див. також апел. *княжа* – «маленький син князя» (АСНМ, IV, с. 198; Гр., II, с. 258). За переказами, тут під час прогулянки зупинялися на відпочинок княжата (Вол., с. 16).

Кобринова Гребля – с., К.-Гр., Тл. Відоме з 1545 р. (ІМС, с. 539). II трет. XVI ст. – *Соколова*. 1790–1791 – *Kobrynowa Grobla* (АЮЗР, V/2, с. 701). 1834 – с. *Кобринова-Гребля (Соколова)* (Пох., с. 357). 1885 – с. *Кобринова Гребля* (АСНМ, с. 40). 1887 – *Соколово*. 1895 – с. *Гребля Кобринова (Соколова)* (СКГ, с. 279). 1924 – с. *Кобринова Гребля* (СПК, с. 85). Локат.-посесив. н.-сл.-сп. (ойконіміз. присвійн. прикм. та ГТ), пор. ОН *Кобрын* (Бір., с. 210), *Кобринь* (РВЗ, с. 544), *Кобрила* (Вес., с. 183), апел. *гребля* – «плотина; рів із валом (оборонна споруда); штучне перекриття води на річці або на ставку; дорога через річку» (Гр., I, с. 324). Біля с. була гребля з млинами. Варіант: ген. синг. ел. посесив (від ОН першопоселенців із Поділля), пор. ОН *Соколов* (Худ., с. 318); див. ОН *Соколь*, *Sokol* (Дем., с. 125).

Кобринове – с., Крб., Тл. Виникло у кін. XVII ст. (ІМС, с. 540). XVII ст. – *Олександрівка*. 1765 – *wieś Kobryn* (АЮЗР, V/2, с. 216). 1787 – *Kobrynowo* (АЮЗР, V/2, с. 580). 1800 – с. *Кобриново*. 1946 – с. *Кобринове*. Н. – відантроп. посесив (ойконіміз. присвійн. прикм.), пор. ОН нового намісника *Кобринов*; див. також м. *Кобрынь* у Троцькому воєводстві (РВЗ, с. 544). Варіант: відантроп. першопосел. дер., пор. ОН *Олександр* (Тр., с. 261).

Козаче – с., Мсв., Хр. 1946 – *х. Козачий*. 1987 – с. *Козаче* (Вол., с. 319). Н. – ойконіміз. присв. прикм., що зазнав усічення. Варіант: ойконіміз. присв. прикм., пор. *козачий* < *козак* – «вільна людина з кріпосних селян або міської бідноти» (АСНМ, IV, с. 209); див. також ОН *Козак*.

Колодисте – с., Клд., Тл. Засноване наприкін. XVII ст. (ІМС, с. 540). Зареєстровано у 1765 р. як *sl. Kolodyste* (АЮЗР, VII/3, с. 28). 1775 – *wieś Kolodyste* (АЮЗР, V/2, с. 215). 1800 – с. *Колодистое*. 1924 – с. *Колодисте* (СПК, с. 75). За переказами, околиці с. мали значну кількість дерев і колод, повалених бурями. Н. – квалітат. дер. (ойконіміз. прикм.), пор. *колодисте* < *колода* – «стовбур зрубаного дерева, очищений від гілля» (АСНМ, IV, с. 228); див. також ГТ *колода* – «жолоб для води» (Мур., с. 284), ОН *Колода* (Вес., с. 189), *Колодка* < *колюдка* – «замок;

шматок дерева, що його пришпилювали дівчата хлопцям за те, що вони не засватались» (РВЗ, с. 545).

Коло́дисте – с., Клд., Ум. Відоме з I пол. XVIII ст. (ІМС, с. 593). Зареєстроване у 1765 р. як *Kolodyste* (АЮЗР, V/2, с. 195). 1834 – с. *Колодистое* (Пох., с. 371). 1924 – с. *Колодисте* (СПК, с. 77). За переказами, н. походить від слова «колодязь». На нашу думку, н. – див. с. *Колодисте* (Тл.).

Кондратовка – х., Мс. Зареєстровано у 1885 р. як х. *Кондратовка* (АСНМ, с. 41). Знято з обл. н. п. Відантроп. посесивний дер., пор. ОН *Кондратій* (Мор., с. 102), Д. *Кондратенко* (РВЗ, с. 131).

Копіюва́та – с., Кпв., Мс. Засноване у кін. XVIII ст. (ІМС, с. 479). Перша зг. – 1765 р. (Пох., с. 335). 1864 – с. *Купієвата* (Пох., с. 335). 1885 – с. *Копієвата* (АСНМ, с. 41). 1887 – *Копієвата*. 1895 – с. *Копієвата (Купієвата) съ фер. Улашина* (СКГ, с. 157). Кін. XIX – поч. XX ст. – с. *Копієвата*. 1924 – с. *Копієвата* (СПК, с. 80). 1926 – *Копієвата* (СПУО, с. 152). 1946 – с. *Копієвата*. 1981 – с. *Копіювата*. Квалітат. н. (ойконіміз. прикм.), пор. апел. *копіювати* – «наслідувати кого-, що-небудь, точно відтворюючи його рухи» (АСНМ, IV, с. 285). За переказами, с. засноване поблизу болотистої річки, «наполненной купинами та кочками» (Пох., с. 335). Варіант: описова конструкція (ойкон. + АГТ + ойкон.).

Коржо́ва – с., Крж., Ум. Виникло у XVII ст. (Пох., с. 178). 1755 – *Коржова* (Пох., с. 373). 1787 – *Korzowa* (АЮЗР, V/2, с. 700). 1825 – с. *Коржевь* (Пох., с. 373). 1885 – с. *Коржева* (АСНМ, с. 41). 1887 – с. *Коржево*. 1924 – с. *Коржева* (СПК, с. 73). 1926 – *Коржова* (СПУО, с. 152). За переказами, першим оселився вдівець Василь, який випікав пляцки – «коржі». Посесивна відантроп. н. (ойконіміз. присвійн. прикм.), пор. ОН *Коржъ* (Вес., с. 196; АЮЗР, с. 131; Бір., с. 214), О. *Коръжъ* (РВЗ, с. 132); див. також ГТ *коржова* – «топкое место, железистое болото» (Гр., II, с. 326).

Коржо́ва Слобода́ – с., Ткч., Ум. Засновано в кін. XVIII ст. переселенцями з с. Коржова (Пох., с. 179). 1885 – с. *Коржева-Слобода* (АСНМ, с. 41). 1895 – с. *Слободка Коржева* (СКГ, с. 289). Кін. XIX – поч. XX ст. – *Коржевая*. 1905 – д. *Коржевая Слободка*. 1924 – с. *Коржева Слобода* (СПК, с. 78). 1926 – *Коржова Слоб.* (СПУО, с. 152). Локат.-кваліт. н.-сл.-сп. (ойконіміз. ад'єкт. та АГТ *слобода, слобідка* – «поселення на Україні в XVII–XVIII ст., жителі яких тимчасово звільнялися від феодальних повинностей, мали якісь пільги, привілеї, т. зв. «слободи»; село з жителями, які займаються ремеслами, працюють

на підприємствах; відокремлена частина великого села» (ЭССЯ, ХХХ, с. 373)).

Коржівий Кут – с., Крж., Ум. Зареєстровано у 1787 р. як *Korzow Kqt* (АЮЗР, V/2, с. 700). 1825 – с. *Коржевь Куть (Пилипы)* (Пох., с. 374). 1885 – с. *Куть-Коржевий* (АСНМ, с. 45). 1887 – *Коржевой Куть*. 1895 – с. *Куть Коржевий (Пилипы, Пелены)* (СКГ, с. 283). 1924 – с. *Коржев Кут* (СПК, с. 73). Локат.-кваліт. н.-сл.-сп. (ойконіміз. ад'ект. та АГТ). Варіант н. – родовий дер., пор. ОН *Пилип* (Тр., с. 296); див. також етнон. *пилипи* – «втікачі-старообрядці з Росії» (АЮЗР, с. 94–95), оскільки, за словами жителів, тут у часи Польщі жили «раскольники-пилипоны» (Пох., с. 374).

Корітня – с., Крт., Мс. Ймовірно, існувало у 1620–1630 рр. (Вол., с. 21). Утворене в кін. XVIII ст. із хуторів *Коритнянських* (ІМС, с. 480). 1829 – *Корытня*. 1924 – с. *Коритня* (СПК, с. 81). 1926 – *Коритня* (СПУО, с. 152). Н. вказує на особливість рельєфу – с. розкинулося на пологих схилах долини, що за формою нагадує корито. Локат. ойк., що зазнав усічення; див. також ГТ *корито* – «русло річки; міжгірна долина; долина з пологими берегами; довга западина» (Баб., с. 88; Мар., с. 232; Мур., с. 292), ОН *Корито* (Вес., с. 201), *Коритяньский* (РВЗ, с. 545).

Корсунка – с., Крс., Тл. Засновано наприкін. XVII ст. (ІМС, с. 541). Зареєстровано у 1787 р. як *Korsuńka* (АЮЗР, V/2, с. 700). 1790–1791 – *Korsuńka z Dolheńkim* (АЮЗР, V/2, с. 702). 1885 – с. *Корсунка* (АСНМ, с. 42). 1895 – д. (СКГ, с. 281). 1924 – с. *Корсунка* (СПК, с. 83). За переказами, н. утв. від слов'янського божества *Хороса*. Відантроп. демін. дер., пор. ОН *Гаврило Корсунь* (РВЗ, с. 546), *Корсунь* (Сп., с. 298); див. також діал. *корса* – «полоз саней», *корс* – «вигин полоза», *корсак* – «людина, що ходить зігнувшись» (РВЗ, с. 546). Варіант: локат. н.-сл.-сп. (ойк. + ойк.).

Корчівка – х., Мн. Зареєстровано у 1924 р. як *х. Корчівка* (СПК, с. 79). 1926 – *х. Корчовка* (СПУО, с. 152). Знято з обл. н. п. Локат. дер. (ойконіміз. ГТ), пор. *корчівка* – «місце, де викорчувано ліс»; ГТ *корчова* – «викорчуване місце для паші» (Гр., II, с. 289); див. також ОН *Корч* (Бір., с. 214), *Д. Корчовський* (РВЗ, с. 147).

Косенівка – с., Ксн., Ум. Відоме з XVII ст. (ІМС, с. 593). 1750 – с. (Пох., с. 360). 1790–1791 – *Kossenowka* (АЮЗР, V/2, с. 701). 1800 – с. *Косеновка*. Кін. XIX – поч. XX ст. – с. *Късановка*. 1924 – с. *Косенівка* (СПК, с. 85). Імовірно, н. принесли переселенці з Волині, з м-ка *Косенів*. Н. – відойкон. демін. дер.; див. також ОН *Косань* (Мор., с. 103), ГТ *коса* – «смуга суші, що клином входить в озеро» (Мур., с. 293).

Коцюбінський – х., Мн. Зареєстровано у 1926 р. (СПУО, с. 152). Детальні відомості відсутні. Н. – ном. синг. ел. посесив, пор. ОН *Коцюбинський* (РВЗ, с. 28); див. також ОН *М. М. Коцюбинський*.

Кочержинці – с., Кчр., Ум. Засноване у 1713 р. (Пох., с. 180). 1737 – *Тихий Хутір* (ІМС, с. 593). 1765 – *Koczeryńce* (АЮЗР, V/2, с. 195). 1885 – *с. Кочержинцы* (АСНМ, с. 42). 1924 – *с. Кочержинці* (СПК, с. 87). Ймовірно, н. – відантроп. патрон., пор. ОН *Кочерга* (Вес., с. 203), *Качарга* (Бір., с. 195), *П. Кочерженко* (РВЗ, с. 154). За переказами, с. заснували брати Ємці та Кучаї. У 1737 р. волосний писар записав у документах сучасну н. (від ОН *Гаврила Кочерги*). Варіант: локатив.-кваліт. н.-сл.-сп. (ойконіміз. прикм. та АГТ *хутір* – «відокремлене селянське господарство разом із садибою власника; невелике селище, яке виникло внаслідок переселення людей із сіл, виселок; одинока селянська садиба із земельним наділом» (Гр., IV, с. 420)).

Кочубіївка – с., Кчб., Ум. Ймовірно, існувало у XII ст. – *Кучобіївка*. 1613 – *Kohobiewka* (Пох., с. 42). 1649 – сот. м. (Пох., с. 17). 1765 – *Kociobijowka* (АЮЗР, V/2, с. 195). 1787 – *Kuczubijowka* (АЮЗР, V/2, с. 579). 1790–1791 – *Koczubijowka* (АЮЗР, V/2, с. 702). 1830 – казенне с. (Пох., с. 184). 1885 – *с. Кочубієвка* (АСНМ, с. 42). 1887 – *Кочобієвка*. Кін. XIX – поч. XX ст. – *с. Кочубієвка*. 1924 – *с. Кочубіївка* (СПК, с. 87). 1926 – *Кочубієвка* (СПУО, с. 152). 1946 – *с. Кочубеївка*. Н. – відантроп. першопосел. дер., пор. ОН *Кочубей* (Вес., с. 204); див. також апел. *кочубей* – «птах; хохлатий жайворонок» (РВЗ, с. 546), укр. *кучобій* – «той, що одразу б'є кучу ворогів» (НІУ, с. 184).

Кочубієвскій – х., Ум. Існувало у 1895 р. біля с. Кочубіївка – *Кочубієвскій* (СКГ, с. 282). Детальні відомості відсутні. Локат. н. (ойконіміз. ад'єкт.).

Краснопілка – с., Крп., Ум. Згадується у 1613 р. – *Krasnpol* (Пох., с. 42). 1654 – *м-ко Краснопілля* (Пох., с. 185). 1765 – *Krasnopolka* (АЮЗР, V/2, с. 196). 1776 – *w. Krasnopolka* (АЮЗР, V/2, с. 272). 1829 – новий *г. Краснополка*. 1834 – с. (Пох., с. 350). 1895 – *с. Краснополка съ фермою и хут.* (СКГ, с. 282). Серед. XIX ст. – військове поселення. 1924 – *с. Краснопілка* (СПК, с. 61). Гіпотези походження н.: 1) було червоне макове поле – *Краснополье*; 2) жителі спаленого татарами м-ка *Краснобул* заснували сучасне село. Н. – кваліт. композит з метафоричним відтінком (прикм., що характеризує місцевість, та відапел. суф. дер. – від АГТ); див. також апел. *поле* – «відкритий безлісий простір» (ССУМ, II, с. 181), ОН *А. Краснополець* (РВЗ, с. 154). Варіант: складна описова конструкція (ойк. + АГТ *ферма* + АГТ *хутір*).

Красноста́вка – с., Мн. Знаходиться між Іванівкою та Соколівкою (Пох., с. 365). Існувало у XVIII ст. (Мат., с. 40). 1765 – *wieś Krasnostawiec* (АЮЗР, V/2, с. 197). 1834 – *с. Красноставка* (Пох., 365). 12.07.1958 – приєднано до с. Добра. Гіпотези походження н.: 1) від кривавої битви козаків із шляхтою; 2) від застоюної, іржавої води; 3) від красивих ставків (Мат., с. 40). Кваліт. композит (прикм. та ГТ); див. також *стр. Красноставка*.

Кра́узе – х., Ум. Зареєстровано у 1924 р. – *х. Краузе* (СПК, с. 86). Знято з обл. н. п. Ном. синг. ел. посесив (землевласники *Краузе* Сергій і Андрій) (Пох., с. 260), *Крауза* (РВЗ, с. 189).

Крачкі́вка – с., Крч., Мн. Існувало в XVII ст. як *Калиновий Куш* (Мат., с. 56). 1765 – *wieś Kraczkowka* (АЮЗР, V/2, с. 196). 1834 – *с. Крачковка* (Пох., с. 361). 1924 – *с. Крачківка* (СПК, с. 79). За переказами, н. походить від зооніма *крячки* – «птахи сімейства чайкових» (Мат., с. 56). На нашу думку, н. – відантроп. посесив. дер., пор. ОН *Крачь* < *Крачко* (Мор., с. 105). Варіант: локат.-кваліт. н.-сл.-сп. (ойконіміз. прикм. та апел.), пор. *калиновий* та *куш* – «різновид рослини» (Мат., с. 54–55).

Криве́ць – с., Крв., Мн. Існувало у 1574 р. (Мат., с. 57–58). 1730 – побудовано церкву (Пох., с. 362). 1834 – *с. Кривець* (Пох., с. 362). 1887 – *Кривець*. 1924 – *с. Кривець* (СПК, с. 74). Н. – ном. синг. ел. посесив, пор. ОН *Кривець* (Вес., с. 207); див. також ОН *Святослав Кривецький* (генеральний писар) (РВЗ, с. 345). За переказами, першим оселився *кравець* (діал. *кривець*) (Мат., с. 57).

Криві Ко́ліна – с., Крк., Тл. Засновано наприкінці XVII ст. (ІМС, с. 541). 1762 – с. (Пох., с. 352). 1790–1791 – *Krzywe Kolano* (АЮЗР, V/2, с. 702). 1834 – *с. Кривые Колѣна* (Пох., с. 359). 1885 – *с. Кривые-Колѣни* (АСНМ, с. 44). 1887 – *Кривое Колено*. 1895 – *с. Колѣна Кривья* (СКГ, с. 281). Кін. XIX – поч. XX ст. – *с. Кривое колѣно*. 1903 – *с. Кривые колѣна*. 1924 – *с. Криві Коліна* (СПК, с. 85). Локат.-кваліт. композит (прикм., що вказує на особливість місцевості, та ГТ), пор. *коліно* – «вигляд ламаної лінії, від одного згину чи повороту до іншого» (Гр., II, с. 269). Саме тут р. Гірський Тікич робить згин, коліно.

Крижані́вського – х., Тл. Існувало у 1926 р. (СПУО, с. 152). Знято з обл. н. п. Ген. синг. ел. посесив, пор. ОН *Крыжановскій* (Сп., с. 309).

Кру́глик – х., Ум. Існувало у 1926 р. поблизу с. Бабанка (СПУО, с. 152). Знято з обл. н. п. Н. – локат. дер. (ойконіміз. ГТ), пор. *круглик* – «гора; заглибина земної поверхні круглої форми; ліс круглої форми»

(Мар., с. 233); див. також ОН *Круглік* (Бір., с. 219). Ймовірно, н. вказує на круговий тип планування поселень для захисту від набігів.

Кругляк – х., Тл. Існувало у 1926 р. (СПУО, с. 152). Знято з обл. н. п. Локат. н. (ойконіміз. ГТ), пор. *кругляк* – «ліс круглої форми; окремих камінь» (АСНМ, с. 102).

Кудунів Ліс – с-ще, Мнс., Мс. Існувало в 1885 р. – х. *Кудымовь* (СКГ, с. 44). 1924 – х. *Кудинів* (СПК, с. 79). 1926 – *Кудинів ліс* (СПУО, с. 152). 1946 – х. *Кудинів Ліс*. Локат.-посесив. н.-сл.-сп. (ойконіміз. посесив і ГТ), пор. *ліс* – «велика площа землі, заросла деревами і кущами» (АСНМ, с. 112). Варіант: відантроп. посесив. дер. (ойконіміз. присвійн. прикм.), пор. ОН *Кудень* (Мор., с. 107), *Кудинь* (Вес., с. 213; АЮЗР, VI/1, с. 84).

Кудрявий – х., Ум. Існувало у 1924 р. поблизу с. Рижавка як х. *Кудровий* (СПК, с. 83). 1926 – *Кудрявий* (СПУО, с. 152). Знято з обл. н. п. Ном. синг. ел. посесив, пор. ОН *Кудрявий* (Бір., с. 226); див. також ОН *Кудря* (Мор., с. 107), *Кудра* (Дем., с. 120), діал. *кудра* – «кучерява жінка», *кудряй* – «кучерявий чоловік» (РВЗ, с. 547).

Кузьмина Гребля – с., К.-Гр., Хр. Відоме з XVII ст. (ІМС, с. 621). 1787 – *Kuzmina grobla* (АЮЗР, V/2, с. 700). 1790–1791 – *Kuzmina Grobla* (АЮЗР, V/2, с. 701). 1834 – с. *Кузьмина-Гребля* (Пох., с. 369). 1887 – с. *Кузьмина Гребля*. 1903 – с. *Кузьминская Грэбля*. 1924 – с. *Кузьміна Гребля* (СПК, с. 88). 1926 – *Кузьм. Гребля* (СПУО, с. 152). 1946 – с. *Кузьмина Гребля*. Локат.-посесив. н.-сл.-сп. (ойконіміз. посесив і ГТ *гребля* – ССУМ, I, с. 261; пор. ОН *Кузьма* (Гр., IV, с. 554; ССУМ, I, с. 527), *Трохимъ Кузмин* (РВЗ, с. 126)).

Кузьминські – х., Хр. Існувало у 1853 р. (Пох., с. 369). 1887 – *Кузьминская*. 1924 – х. *Кузьминські* (СПК, с. 88). Знято з обл. н. п. Локат. н. – ойконіміз. ад'ект.

Куликів – х., Мс. Існувало у 1885 р. як х. *Куликовскій* (АСНМ, с. 44). 1924 – х. *Куликів*. Знято з обл. н. п. Варіант: ном. синг. ел. посесив, пор. ОН *Куликовскій* (РВЗ, с. 286). Сучасна н. – відантроп. дер., що зазнав усічення; див. також ОН *Куликов* (Вес., с. 170).

Куті – с., Ктв., Мн. Засноване у XVII–XVIII ст. (Мат., с. 60). 1787 – *Кату* (АЮЗР, V/2, с. 580). 1834 – с. *Куты* (Пох., с. 363). 1924 – с. *Кути* (СПК, с. 74). Версії походження н.: 1) пос. розташовувалося на кутках, балках і ярах; 2) р. Гірський Тікич утворює кут; 3) від колишньої осади *Красний Кут*, яка знаходилася неподалік (Мат., с. 60). Н. – локат. плурал. дер. (ойконіміз. АГТ).

Кúця – х., Мс. Зареєстровано у 1924 р. (СПК, с. 80). Ном. синг. ел. посесив, пор. ОН *Куця*, *Куць* (Мор., с. 108), *Микуця* (Тр., с. 230), *Микуць* < *Микула* (РВЗ, с. 548). На думку Р. Й. Керсти, ОН *Куць* – відапел. назва: *куць* – «людина невеликого росту» (РВЗ, с. 548).

Таким чином, історична ойконімія Уманщини – це важлива складова повного історико-етимологічного словника ойконімів України загалом і Черкаської області зокрема. Подальші перспективи дослідження вбачаємо у комплексному лексико-дериваційному аналізі ономастикону досліджуваного регіону з метою виявлення його специфічних особливостей не лише на синхронному, але й діахронному зрізах.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ ДЖЕРЕЛ ДОСЛІДЖЕННЯ

АСНМ – Алфавитный списокъ населенныхъ мѣсть Киевской губернии. – К. : Изд. Киевскаго губ. стат. ком-та, 1885. – 83 с.

АЮЗР – Архивъ Юго-Западной России, издаваемый временной комиссиею для разбора древнихъ актовъ, высочайше учрежденною при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе. – Ч. 1–8. – К., 1859 – 1914.

Баб. – Бабишин, С. Д. Топоніміка в школі / С. Д. Бабишин. – К. : Рад. школа, 1962. – 122 с.

Бір. – Бірыла, М. В. Беларуская антрапанімія / М. В. Бірыла. – Мінск : Навука і тэхніка, 1969. – 504 с.

Вес. – Веселовский, С. Б. Ономастикон. Древнерусские имена, прозвища и фамилии / С. Б. Веселовский. – М. : Наука, 1974. – 382 с.

Вол. – Волошенко, І. Монастирищина. З історії рідного краю / І. Волошенко. – Черкаси : «Сіяч», 1995. – 229 с.

Гр. – Словарь української мови / упоряд. з дод. власного матеріалу Б. Грінченко. – К. : Наук. думка, 1996–1997. – Т. I–IV.

Дем. – Демчук, М. Слов'янські автохтонні особові власні імена в побуті українців XIV–XVII ст. / М. Демчук. – К. : Наук. думка, 1988. – 172 с.

ІМС – Історія міст і сіл Української РСР. Черкаська область. – К. : Інститут історії АН УРСР, 1972. – 788 с.

Карта – Карта Киевской губернии. – СПб : Изд. картогр. зав. А. Ильина, (конец XIX в. – нач. XX в.).

Кук. – Кукос, Є. Походження назв наших сіл / Є. Кукос // Промінь комунізму. – 1980. – № 120. – С. 109–110.

Мар. – Марусенко, Т. А. Матеріали к словарю украинских географических апелятивов (названия рельефов) / Т. А. Марусенко // Полесье (Лингвистика. Археология. Топонимика). – М. : Наука, 1968. – С. 206–255.

Мат. – Матеріали з історії Маньківського району / упор. Й. П. Оленчук. – Маньківка, 1993. – 143 с.

Мор. – Морошкин, М. Я. Славянский именовослов, или Собрание словянских личных имен в алфавитном порядке / М. Я. Морошкин. – Спб., 1867. – 219 с.

Мур. – Мурзаев, Э. М. Словарь народных географических терминов / Э. М. Мурзаев. – М. : Мысль, 1984. – 653 с.

НІУ – Монке, С. Ю. Нарис історії Уманщини (з найдавніших часів до 60-х років ХХ століття) : монографія / С. Ю. Монке, А. І. Петренко, Т. В. Кузнець, А. О. Карасевич, В. В. Кривошея, І. І. Кривошея. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2001. – 266 с.

Пох. – Похилевичь, Л. Сказанія о населенных мѣстностяхъ Кіевской губерніи или статистическія, историческія и церковныя заметки о всѣхъ деревняхъ, селахъ, мѣстечкахъ и городахъ, въ предѣлахъ губерніи находящихся / Л. Похилевичь. – Кіевъ : Тип. Кієво-Печерской Лавры, 1864. – 763 с.

РВЗ – Реєстр Війська Запорозького 1649 року / упорядн. О. В. Тодійчук (гол. упорядн.), В. В. Страшко, Р. І. Осташ, Р. В. Майборода. – К. : Наук. думка, 1995. – 592 с. – (Джерела з історії українського козацтва).

СКГ – Списокъ населенныхъ мѣсть Кіевской губерніи. – Кіев : Изд. Кіевск. губ. стат. к-та. Изд. 3, 1896. – 368 с.

Сп. – Список дворян, внесенных в дворянскую родословную книгу Полтавской губерніи. – Полтава : Изд. Полт. дворян. депутат. совр. 1898. – 120 с.

СПК – Список поселень Київщини: Видання газети «Вістник Київського губвиконкому». – К., 1924. – 152 с.

СПУО – Список поселень Уманської округи. Попередні підсумки всеспілкового перепису населення 1926 р. – Умань : Друк. вид. «Сел. правда», 1927.

ССУМ – Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. : в 2 т. – К. : Наук. думка, 1977–1978.

Тр. – Трійняк, І. І. Словник українських імен / І. І. Трійняк. – К. : «Довіра», 2005. – 509 с.

Худ. – Худаш, М. Українські карпатські і прикарпатські назви населених пунктів (утворення від відапелятивних антропонімів) / М. Худаш. – Львів, 2004. – 536 с.

ЭССЯ – Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд / под ред. О. Н. Трубачева. – Вып. 1–39. – М. : Наука, 1974–2014.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

1. Загальні назви

АГТ – адміністративно-господарський термін
ад'єкт. – ад'єктонім
апел. – апелятив
відантроп. – відантропонімний
відапел. – відапелятивний
відгідрон. – відгідронімний
відетнон. – відетнонімний
відойкон. – відойконімний
ГТ – географічний термін
д. – «деревня»
ден. – денотат
дер. – дериват
див. – дивіться
ел. – еліптичний

кін. – кінець
м. – місто
міст./мест./ – містечко
ном. – номінативний
ОН – особова назва
пол. – половина
пор. – порівняйте
поч. – початок
с. – село
с-ще – селище
серед. – середина
смт. – селище міського типу
ст. – століття
трет. – третина
х. – хутір

2. Райони

Мн. – Маньківський; Мс. – Монастирищенський; Тл. – Тальнівський; Ум. – Уманський; Хр. – Христинівський.

3. Міські, селищні та сільські ради

К.-Гр. – Кобриніво-Гребельська; К.-Гр. – Кузьмино-Гребельська; Кбр. – Кобринівська; Квк. – Кривоколінська; Клд. – Колодистенська; Кпв. – Копюватська; Крб. – Коробівська; Крв. – Кривецька; Крп. – Краснопільська; Крс. – Красенівська; Крт. – Коритнянська; Крч. – Кривчунська; Ксн. – Косенівська; Ктв. – Кутівська; Кчб. – Кочубеївська; Кчр. – Кочержинська; Кщн. – Кишенецька; Млс. – Малосевастьянівська; Мнс. – Монастирищенська; Ткч. – Текучанська.

Стаття надійшла 25.03.2017 року

УДК 811.161.2'282:81'367'624

Галина Гримашевич

(Житомир, Україна)

e-mail: h_hrymashevych@ukr.net

СЕРЕДНЬОПОЛІСЬКА СИСТЕМА ПРИСЛІВНИКА В ПАМ'ЯТКАХ XVI–XVII ст. І СУЧАСНИХ ГОВІРКАХ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті проаналізовано адвербіальну систему центральної частини північноукраїнського ареалу періоду староукраїнської мови (на матеріалі пам'яток офіційно-ділового стилю XVI – XVII ст.) і сучасних середньополіських говірок Житомирської області (за текстами зв'язного мовлення та відповідями на питання програми-питальника поліщуків старшого покоління), здійснено спробу простеження тягlosti прислівників від зазначеного періоду до сучасного стану; виявлено основні закономірності та частоту функціонування адвербіативів у зазначені періоди; охарактеризовано чинники, які вплинули на збереження / зникнення елементів досліджуваного класу слів упродовж історичного розвитку.

Ключові слова: прислівник, середньополіські говірки, адвербіальна система, староукраїнська мова, відприкметникові прислівники, відіменникові прислівники, відчислівникові прислівники, означальні прислівники, обставинні прислівники.

Гримашевич Г. Среднепопеская система наречия в памятниках XVI–XVII вв. и современных говорах Житомирской области.

В статье проанализирована адвербиальная система центральной части попесского наречия периода староукраинского языка (на материале памятников официально-делового стиля XVI–XVII вв.) и современных среднепопесских говоров Житомирской области (по текстам связной речи и ответам на вопросы программы-опросника пощуків старшего поколения), предпринята попытка проследить преемственность наречий от указанного периода до современного состояния; выявлены основные закономерности и частота функционирования адвербиативов в указанные периоды; охарактеризованы факторы, которые повлияли на сохранение /